

*second part of All-Ukrainian Academic Competitions in History, preparation of pupils for ZNO (entrance examinations).*

*Also we represent the major ways of cooperation of the Faculty with the chain of All-Ukrainian and local civil society organizations and unities : Kamianets-Podilskyi's center of All-Ukrainian Association "Prosvita" named after Taras Shevchenko, The Artistic Association of Writers and Painters "Kamyanyi Ostriv", The Public Association "The New Social Democratic Platform of Kamianets-Podilskyi", The Public Organization " Aktyvna Gromada".*

*It is highlighted that this versatile cooperation expends professional self-determination of students and allows them to get practical professional experience.*

**Key words:** *higher education, civil society organizations, public initiative, cultural principles, education authorities, public events, socialization, cooperation*

Одержано 12 квітня 2018 року

## Персоналії

УДК 001:94(477)(092)

**В.С. Степанков**

### **Декан А.О. Копилов: становлення і зростання історичного факультету в 1968-1975 рр.**

*У статті розглядається проблема з'ясування ролі особистості Анатолія Копилова у відродженні функціонування історичного факультету Кам'янець-Подільського педінституту (нині національного університету). З цією метою відзначено основні віхи його життя до обійняття посади декана, притаманні риси характеру, а також контурно окреслено витоки появи цього ВНЗ і його статус серед інших вишів СРСР. Розкрито основні напрями діяльності А. Копилова, спрямовані на створення творчого колективу, утвердження у ньому демократичної атмосфери, поваги до кожної особи. Охарактеризовано його якості як викладача і науковця, основні засади світогляду. Висвітлено характерні ознаки стилю керівництва, що сприяли зростанню факультету і його перетворенню у кращий у ВНЗ.*

**Ключові слова:** *А.О. Копилов, Кам'янець-Подільський, історичний факультет, педінститут, декан, стиль роботи, колектив, особистість.*

Історія історичного факультету середини 60-х – середини 70-х рр. органічно пов'язана з постаттю його декана – Анатолія Олексійовича Копилова, котрий належав до типу особистостей, за визначенням видатного вченого А. Тойнбі, "життєвого пориву". Тому вважаю доцільним окреслити пунктирно основні штрихи його біографії до часу появи на роботі на історико-філологічному факультеті Кам'янець-Подільського педагогічного інституту у серпні 1963 р.

Народився 14 липня 1936 р. у волинському містечку Шепетівка, звідкіль на початку 1941 р. його батьки перебралися до Ізяслава. Тут 1944 р. пішов до 1-го класу середньої школи № 1 (з українською мовою навчання). Навчався переважно на відмінно, проявляючи здібності як в освоєнні предметів гуманітарного циклу, так і математичного. Захоплювався спортом. Прикметними рисами вдачі були самостійність, ініціативність, відповідальність, рішучість й енергійність. Враховуючи високий рівень знань та самостійність, його відразу ж після закінчення школи 1954 р. направили (у 18 років) працювати на посаду вчителя фізичного виховання й математики до Радошівської семирічної школи. Після року вчителювання зробив невдалу спробу поступити на факультет іноземної філології Чернівецького університету (не добрав одного бала, аби пройти конкурсний відбір). Восени наступного року призивається до лав радянської армії. Доля закинула до м. Орджонікідзе Північно-Кавказького військового округу, де прослужив 3 роки в артилерійському дивізіоні 12 армійського корпусу.

Мобілізувавшись, поступив на історичний факультет Чернівецького університету. Скромний, невибагливий, життєрадісний, товариський і дотепний, швидко став душею курсу. Природні здібності, помножені на високу працездатність, принесли блискучий результат – закінчив навчання тільки з однією четвіркою (з латинської мови) й отримав диплом з відзнакою. Під час навчання визначився зі сферою наукових інтересів (новітня історія Болгарії) і створив сім'ю (23 червня 1963 р. народився первісток Сергій – нині доктор історичних наук, професор, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка). Тому, зрозуміло, подружжю хотілося працевлаштуватися у місті, де б сім'я отримала хоч якась житло, а у перспективі дружина (Олександра Прокопівна) змогла б знайти роботу за фахом. Після обговорення кількох

пропозицій, включаючи переїзд на Донеччину (м. Слов'янськ, де проживали її батьки), зупинилися на компромісному варіанті – Кам'янець-Подільському педінституті. В середині серпня вони переїжджають до Кам'янця й оселяються у гуртожитку вишу. Анатолій Олексійович обійняв посаду асистента кафедри історії історико-філологічного факультету. З перших місяців роботи молодий викладач, дякуючи людським і професійним якостям, органічно влився до викладацького інститутського колективу. Як значно пізніше згадував проректор доц. Іван Козак, «Спочатку я дещо був збентежений тим, що у молодій сім'ї був хлопчик, присутність якого через стіну апріорі орієнтувала на неспокій. Але очікуване виявилось протилежним, бо Сергійко поставився дуже уважно до мого сусідства й не дав шансів щодо гіпотетичних демаршів. Навпаки, і він, і вся сім'я вражали злагоженістю, культурою поведінки, миролюбством як у середині, так і назовні в стосунках із сусідами» [10, с. 58].

Що ж становив собою навчальний заклад, з яким, як показав плін життя, назавжди зв'язав свою долю молодий випускник Чернівецького університету? Це був периферійний педінститут, розташований у чудовому місті над Смотричем, яке стало районним центром Хмельницької області, а відповідним чином і відбувалося його фінансування й забезпечення кадровим потенціалом. Постраждав він і від чергової хвилі репресій у середині 50-х рр., коли 1956 р. закритися історичний факультет (це ж було вчинено у Житомирському й інших педінститутах). Із планів спеціальності „Історія” історико-філологічного факультету „було вилучено українську мову і літературу. Водночас на вивчення російської мови і літератури виділялося 216 годин. Жодної академічної години не планувалося на вивчення історії і культури України, тоді як на вивчення історії СРСР було передбачено 524 години, або 43,4% від загальної кількості навчальних годин, які виділялося на всі фахові дисципліни” [11, с. 119]. Правда, новий навчальний план, на який у 1959-1960 н.р. перейшов факультет, уже передбачав 120 год. для вивчення історії Української РСР, а, для прикладу, на вивчення російської мови і методики її викладання виділялося 774 год. (на опанування української мови і літератури відводилося 340 год.) [11, с. 119]. У 1963 р. у виші функціонувало лише 4 факультети: фізико-математичний, історико-філологічний, фізичного виховання, педагогіки й методики початкового навчання, на яких працювали викладачі 13 кафедр, які готували фахівців з 6 спеціальностей. На них цього року на денній і заочній формах навчання здобували фах всього 3607 осіб. Викладацький склад налічував 112 осіб, серед яких тільки 26 осіб мали

вчену ступінь кандидата наук й наукове звання доцента, а відтак якісний показник складав лише 23,2%. У 1963 р. захистили кандидатські дисертації 4 особи. Не було жодного доктора наук і професора. Незначною була і кількість наукових публікацій: всього 12. Бібліотечний фонд нараховував 270143 примірники [7, с. 9, 13, 19, 46, 49, 57].

І ніхто з викладачів і студентів того часу не знав, що їхній ВНЗ мав славу історію, що старанно приховувалася комуністичним режимом. За офіційною версією, його витoki сягали 1921 р., коли було утворено Інститут народної освіти. Хоча насправді він виник у буремні часи Української революції 1917-1921 рр. як дітище української інтелігенції й влади. 17 серпня 1918 р. гетьман П.Скоропадський затвердив «Закон про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету», а 22 жовтня відбулося його урочисте відкриття. Воно стало подією Всеукраїнського масштабу, бо вперше в історії започатковував своє функціонування власне український, а не чужинецький на українських землях, класичний університет. На свято приїхало кілька сотень осіб з різних регіонів, університет отримав близько 400 вітальних адрес і понад 1000 телеграм не лише з України, але й з-за кордону. Гетьман України у Грамоті підкреслював: „Ми визнали за благо для всього люду українського утворити в місті Кам'янці-Подільському Український Державний університет. Призиваючи Боже благословення на це огнище народної освіти, бажаємо, аби цей Університет, сприяючи широкому відродженню нашої національної культури, виявив усі творчі сили багатого духом та здібностями Українського народу» [5, с. 14].

Його ректором став видатний син українського народу Іван Огієнко, котрий на початку 1919 р. призначається Міністром народної освіти. У ньому працювали такі професори й доценти як Сергій Васильович Бачинський, Микола Іванович Безбородько, Василь Олексійович Біднов, Леонід Тимофійович Білецький, Петро Миколайович Бучинський, Микола Тимофійович Геращенко, Володимир Олександрович Геринович, Дмитро Іванович Дорошенко, Михайло Опанасович Драй-Хмара, Іван Іванович Кіяніцин, Павло Григорович Клепатський та багато інших [8, с. 143-336, 392-429]. Прийшовши до влади, окупаційний комуністичний режим вирішив ліквідувати символ поваленої української влади. 3-го вересня 1920 р. маріонетковий нарком освіти В.Затонський надіслав в освітні установи України телеграму наступного змісту: „Слід звернути увагу на Кам'янець-Подільський державний український університет. Кам'янецькі комуністи перебувають в полоні петлюрівської

інтелігенції. Реальних сил для підтримки на висоті університету в Кам'яниці немає (? – Авт.). Контингент слухачів нікчемний. Непрацюючі дівичі і поповичі (? – Авт.). В самому університеті продовжують засідати божевільні старики і наукові світила на зразок гетьманівського, а згодом петлюрівського скарбника Лебідь-Юрчика, який викладав там фінансове право (? – Авт.). Професори добре влаштовані за рахунок університету і позирають на захід. Всіх їх слід розігнати. У тому вигляді, як він існує тепер, університет компроментує радвладу” [5, с. 35]. В лютому наступного року він реорганізовується у два самостійних інститути: народної освіти і сільськогосподарський. правонаступником ліквідованого університету став Інститут народної освіти [5, с. 35-39], якому за іронією долі у 1968 р. радянським урядом присвоюється ім'я В.П.Затонського.

Ось у цьому виші у середині серпня 1963 р. й розпочалася трудова кар'єра Анатолія Олексійовича на посаді, як уже згадувалося, асистента кафедри історії, яку очолював відомий вчений Леонід Антонович Коваленко (з 1965 р. док. іст. наук, 1966 – проф.), котрому судилося стати фундатором не тільки кафедри всесвітньої історії, але й історичного факультету в цілому. Як слушно спостеріг його вихованець, нині док. іст. наук, проф. Анатолій Філінюк, „Девізом професора було гасло – жодного дня без праці. Завідувач кафедри володів рідкісним вмінням слухати людей, був цікавим співрозмовником і дружнім порадником, завжди проймався долями та болями інших працівників і студентів. Привітна усмішка, душевна простота, шанобливе ставлення до всіх незалежно від рангів і звань, створювали сприятливий соціально-психологічний клімат, атмосферу демократизму, діловитості, поваги і доброти” [12, с. 171]. Йому одразу з кинулися у вічі такі риси молодого викладача як щирість, людяність, ерудиція, енергійність й талант організатора. А відтак по-суті взяв під батьківську опіку, допомагав порадами, суворо контролював, як науковий керівник, процес написання кандидатської дисертації на тему „Створення Вітчизняного фронту Болгарії і його роль у встановленні в країні народно-демократичної влади”. Бувало, як любив згадувати Анатолій Олексійович, „дід Леонід” (так часто з любов'ю називали між собою Леоніда Антоновича його колеги і випускники історичного факультету) увечері заходив до нього в гуртожиток і промовляв: „Покажіть, що Ви зробили за день”, а ранком наступного дня знову навідувався до нього і вимагав ознайомити його з тим, що вдалося до цього часу написати з тексту дисертації.

Грунтовні знання молодого викладача, динамічний, творчий і вільний (без читання конспекту) характер викладу матеріалу,

вишуканість і витонченість манер, щирість, порядність і доброзичливість у стосунках зі студентством стали потужними джерелами формування його авторитету, що невпинно зростав з кожним роком. Маємо цінну інформацію зі спогадів доц. Анатолія Гаврищука про перші кроки Анатолія Олексійовича як викладача. У червні 1964 р., згадував він, «... до аудиторії зайшов молодий, енергійний, вродливий викладач. Одягнений був по-літньому: гарні штани, біла теніска. І з модними літніми окулярами. Тієї сесії він прочитав спецкурс з історії південних слов'ян. І хоч А.О. Копилов працював перший рік, почував себе впевнено, вільно викладав матеріал. Студенти слухали уважно. Молодий викладач...справив досить гарне враження. Тільки й розмов було! А дівчата гідно оцінили його чоловічі принади. Однак, дізнались, що викладач одружений і мешкає із сім'єю у тому ж куртожитку» [4, с. 35].

І переважно на інтуїтивному рівні (внутрішнє бачення) уже перші його абітурієнти й студенти спостерегли визначальну рису вдачі – людяність. Як відзначав доц. Юрій Блажевич (абітурієнт 1965 р.), під час вступних іспитів «Ми вже дізналися про прізвища екзаменаторів – Копилов і Степенко, і що Степенко дуже прискіпливий та педантичний, а Копилов більш людяний і простіший... Копилов зразу ж мені сподобався: красивий чорноволосий чоловік з відкритим та щирим обличчям і добрими очима. Він запропонував тягнути білет і показав, де я маю сісти для підготовки відповіді. Пригадую, що питання були не з важких, матеріал я знав і швидко приготував відповідь. І тут у мене захололо серце. Я підрахував, що за чергою потрапляю відповідати до Степенка. Що ж робити? Раптом я побачив, що місце біля Копилова звільнилось і ніхто ще не вийшов відповідати, напевне не вистачало часу, і я підняв руку та сказав, що готовий відповідати. Тут втрутився Степенко, він зазначив, що все повинно йти за чергою, але Копилов відповів, що, якщо хлопець підготувався, то нехай йде й відповідає. Звичайно, я не знав, що він вже тоді був заступником декана історико-філологічного факультету і Степенко не став йому перечити. Копилов слухав мене уважно, не перебивав...» [2, с. 31-32].

Маючи зібрані у Болгарії джерельні матеріали, молодий історик інтенсивно займався науковою роботою: складав кандмінімуми, писав статті, брав участь у наукових конференціях, готував дисертацію тощо. Впродовж 1964-1966 рр. здійснив 10 публікацій, які мали пряме чи опосередковане відношення до досліджуваної проблеми. Серед них такі як „Повстання 9 вересня 1944 року в Болгарії” (1964), „Посилення руху Опору в Болгарії під впливом перемог Радянської Армії” (1965),

„Роль Вітчизняного фронту Болгарії в перемозі народно-демократичної революції” (1966) та ін. Став одним з піонерів (про що, на жаль, часто не згадують) відродження краєзнавчого руху у Поділлі, зіграв важливу роль у заснуванні (1964) першого в Україні обласного історико-краєзнавчого товариства й проведенні Першої Подільської історико-краєзнавчої конференції [11, с. 124].

Рішуче підтримував і обстоював ініціативу керівництва факультету зі створення (1964) у його структурі історичного відділу. У зв'язку з чим взявся за розробку лекційного курсу з новітньої історії країн Європи та Америки. Взимку 1967 р. успішно захистив у Київському державному університеті ім. Т.Г.Шевченка кандидатську дисертацію. У цьому ж році обирається на посаду старшого викладача, а в липні призначається деканом історико-філологічного факультету. Ректорат інститут неодноразово порушував питання перед Міністерством освіти про відновлення функціонування історичного факультету. Нарешті 9 квітня 1968 р. (наказ № 69) воно приймає ухвалу про сформування на базі історико-філологічного факультету двох самостійних факультетів – історичного й філологічного. На початку травня Рада інституту прийняла відповідне рішення [11, с. 124].

На цей час, дякуючи фаховим і людським якостям, Анатолій Олексійович уже користувався настільки високим авторитетом серед колег, що ті однодушно висловлювалися за його кандидатуру на посаду декана відновленого факультету. Ректорат, очолюваний здібним науковцем, прекрасним педагогом, людиною високих моральних чеснот доц. Іваном Вікторовичем Івахом [3, с. 169-170], пішов назустріч пропозиції колективу створюваного факультету, а відтак Анатолій Олексійович призначається деканом. І відразу ж поринув з головою у розв'язання безлічі питань самого різноманітного, часто зовсім далекого від навчально-виховного процесу, характеру. Факультет отримав у Старому місті окремий корпус (№ 2) (1534 м<sup>2</sup>), який вимагав відповідного переобладнання під його потреби. Адже «виділений для нього будинок у Старому місті, – як зазначав Анатолій Гаврищук, – не повністю відповідав таким вимогам, оскільки до цього кілька років слугував студентським гуртожитком. Декан енергійно взявся за створення навчально-матеріальної бази. Багато зусиль доклав, аби облаштувати бібліотеку, чудовий читальний зал (він і сьогодні справляє гарне враження), навчальні кабінети» [4, с. 36]. Впорядковувалася також територія, що прилягала до будівлі. Гостро стояла проблема кадрового забезпечення навчального процесу. Відповідно наказу Міносвіти № 232 від 10

жовтня 1969 р. на базі кафедри історії створюється дві кафедри – загальної історії та історії СРСР і УРСР. Їх очолювали відповідно док.іст.наук, проф. Л.А.Коваленко та канд.іст.наук, доц. Іон Ізраїльович Винокур [11, с. 124].

На щастя для факультету, декан і завкафедри знайшли повне взаєморозуміння у підходах до його становлення й розвитку. Дякуючи їм, у колективі утверджувалися демократизм взаємовідносин керівництва факультету й викладацького загалу, атмосфера поваги до особистості викладача, навчально-допоміжного працівника, студента та їх переконань, створювалися сприятливі умови для педагогічної діяльності, відбувалося плекання культури науки і максимально можливої для тих часів свободи слова. У зародку використовувалися інтриги, чвари, ябедництво. Велика увага приділялася пошуку здібних викладачів, при цьому ставка робилася на поєднання досвіду й молодості, що призводило до залучення до науково-педагогічної роботи вчорашніх випускників. Лише упродовж 1968-1971 рр. на кафедри факультету було запрошено Миколу Федоровича Довганя (1968), Лева Васильовича Баженова (1969), Юрія Михайловича Тарасова (1969), Валерія Степановича Степанкова (1970), Володимира Анатолійовича Опрю (1971).

Уже в перші роки деканування в нього почали яскраво проявлятися прикметні його стилю роботи ознаки: вмільість адміністрування, талант організатора, владність, жорстка вимогливість у поєднанні з відкритістю, демократизмом у спілкуванні й людяністю. «На другому курсі Анатолій Олексійович вже став деканом нашого факультету, – згадує Юрій Блажевич, – і ми відразу ж відчули його організаційну й керуючу жилку. В нашій групі він призначив старостою Валерія Степанкова, мене обрали комсоргом, а Володя Скопечський став профоргом. Копилов постійно контролював нашу роботу, найбільше, звичайно, діставалось старості групи за прогули, за неуспішність, за негарзди в гуртожитку тощо. Водночас був поступливим, спочатку покричить-покричить, а потім по-діловому, чітко і аргументовано давав поради та вказівки, як виправити помилки.

На випускному вечорі, що проходив в студентській їдальні № 6 сільгоспінституту, Анатолій Олексійович, благословляючи нас на життєву самостійну роботу, сказав, що історик – це не тільки добрий переповідач історичних подій і фактів, а постійний пошукач цікавих матеріалів і сам творець цієї історії. Він закликав нас постійно вчитись, бути гідними сіячами і збирачами доброго, вічного і прекрасного, не забувати свою Альма-матер і пам'ятати про своїх

однокурсників та місто Кам'янець-Подільський, де пройшли наші найкращі роки» [2, с. 33].

Ще один штрих: Анатолій Олексійович завжди всіляко підтримував обдарованих студентів! За свідченням док.іст.наук, проф. Л.Баженова, „У щасливі студентські роки Анатолій Олексійович відіграв важливу роль у моєму навчанні, науково-дослідній та громадській роботі. З цікавістю слухав його лекції з історії зарубіжних слов'ян. Анатолій Олексійович був моїм наставником під час нашої спільної участі в роботі IV конференції істориків-славістів, яка відбувалася у Білоруському державному університеті в 1968 р., де мені, студенту, довелося виступати з науковою доповіддю” [1, с. 2].

Сам же Анатолій Олексійович постійно вдосконалював методику викладання свого навчального предмета. Чи не першим започаткував на факультеті читання проблемних лекцій. Під час семінарів вимагав вільного володіння матеріалом, не терпів начотництва, бубніння за кафедрою, домагався висловлювання власних міркувань, систематичної роботи з джерелами, глибокого знання історичної карти. Як правило, завжди спалахували дискусії, які він майстерно творив поставленими запитаннями. Панування демократичної атмосфери на заняттях перетворювало їх у лабораторію творчого пошуку, навчало студентів основного – розуміння історичного процесу й самостійності мислення. Як цілком справедливо зауважував у своїх спогадах док. іст. наук, проф. Олександр Завальнюк (ректор Кам'янець-Подільського університету 2001-2011 рр.), «Лектор володів винятковою науково-педагогічною майстерністю: належно організовував аудиторію, працював з наочними посібниками і дошкою для записів дат, імен, вміло розкривав дефініції понять, не переобтяжував слухачів фактичним матеріалом, а всі основні положення, які доносив до нас, належно обґрунтовував, робив лаконічні, логічні висновки. Для глибшого засвоєння навчальної програми, кожен зі студентів окремо вивчав запропоновану викладачем ту чи іншу монографію, конспектував її, а потім приходив на співбесіду, яка тривала до 10 хв. У такий спосіб ми отримували навички роботи з науковою літературою...» [9, с. 49].

Дуже мало ми знаємо про його світоглядні засади у цей час. На щастя, маємо нитку Аріадни для з'ясування їх сутності у формі висловлених міркувань Івана Козака: «Ми не виказували суму у зв'язку з осудом культу Сталіна. Водночас діалогічно висловлювалися стосовно суспільної перспективи з деякими ознаками ейфоричності, хоч і в не однаковій мірі: Анатолій – випускник істфаку Чернівецького університету, а я – філософського відділення Київського ім.

Т.Г. Шевченка. У нього був ширший діапазон історичного мислення. Він шукав прикладів і знаходив аналоги того, що відбувалося в СРСР тих років. Мимохідь зауважу, що він вельми скептично ставився до концепту «Велика Вітчизняна війна» на тлі своїх соціал-демократичних поглядів у сучасній їх інтерпретації (виділено мною – В.С.)» [10, с. 58]. І, справді, повністю підтверджую твердження Івана Йосиповича (бо особисто знав Анатолія Олексійовича з 1967 р. й до останніх днів його життя), що він не поділяв основних положень марксистсько-ленінського вчення (про що, зрозуміло, помовчував), а відтак не становив собою типового затятого комуніста – бійця ідеологічного фронту. Тільки в разі необхідності на заняттях формально апелював до праць «класиків», не «викручував» нам, студентам, «рук» у їх студіюванні, не займався «ідеологічним пустозвонством», дотримуючись розважливості в оцінках. Спілкування з ним уже в 70-х рр. переконало мене, що його політичні погляди є значно ближчими до постулатів західної соціал-демократії ніж до «наукового комунізму».

Водночас цілеспрямовано продовжував вивчати проблему створення Вітчизняного фронту в Болгарії. Брав участь у роботі міжвузівських конференцій і симпозіумів славістів у Чернівцях, Києві та в інших містах. Так проходило утвердження його як молодого талановитого історика-болгариста у наукових колах не лише СРСР, але й зарубіжних країн. Не цурався й регіональної історії (краєзнавства), підготував два нариси про Білогір'я та Ямпіль до історії поселень Хмельницької області, які побачили світ 1971 р. Самовідданість у роботі, явні здобутки на науковій ниві не залишалися поза увагою ректорату. У 1970 р. нагороджується медаллю „За доблесну працю”. Успіхи у науковій і навчальній роботі стали підставою для обрання його у травні 1969 р. доцентом кафедри загальної історії, а в січні 1970 р. Вища атестаційна комісія (ВАК СРСР) затвердила Анатолія Олексійовича у вченому званні доцента. У цьому ж році у подружжя Копилових народжується (22 червня) другий син, котрого назвали Андрієм. Проте, як це інколи трапляється у житті, радість крокувала поряд з горем. Важкою втратою для нього стала смерть батька Олексія Івановича. І з цього часу особливо теплою синівською турботливістю огортає матір (вона прожила до 1998 року), про яку завжди пам'ятав, до якої часто навідувався і якою пишався. Враховуючи наукові й педагогічні досягнення Анатолія Олексійовича, кафедра порушила клопотання про його відрядження для наукового стажування до Софійського державного університету. Отож з лютого по грудень 1972 р. перебував у Болгарії. Відвідував лекції провідних вчених з новітньої

історії цієї країни, і, головне, наполегливо працював в архівах і бібліотеках, збираючи матеріали для майбутнього монографічного дослідження.

Як промовляють різноманітні характеристики його діяльності з боку колег як у формі опублікованих спогадів, так і усних оповідей, саме у цей час (кінець 60 – середина 70-х рр.) і сформувалися підвалини стилю керівництва, що став притаманним йому як менеджеру освітньої справи. Його характерними ознаками були:

- «життєвий порив», який проявлявся у постійному енергійному прагненні до утвердження нового, зміни існуючої ситуації, відсутності пієтиту перед традиціоналізмом й боязні його зламу для реалізації перетворень;

- постійне прагнення до вдосконаленості знань адміністративної роботи, механізму функціонування системи з метою його поліпшення, при чому не формального (обмеженого пунктами різноманітних посадових інструктивних матеріалів), а реального, в основі якого лежала сфера взаємин з колективами викладачів, навчально-допоміжних працівників та студентів;

- органічне несприйняття кабінетного стилю керівництва з притаманним йому культом ієрархії та мертвої літери інструкцій, замість якого вкорінював менеджерську форму співпраці, висуваючи на чільне місце професіоналізм організаційної роботи, що ґрунтувався на врахуванні людських якостей та інтересів;

- володіння рідкісним імунітетом від вірусу всепоглинаючого владолюбства, що завжди перетворює особу у службу кар'єрного росту, безхребетного з начальством й тирана до підлеглих. Ніколи не запобігав перед вищестоящими на владній драбині й не прислужував, поводився з ними чемно, але без принизливої запобігливості, шануючи їхній статус і власну честь. У разі потреби завжди мав мужність висловити власну думку, навіть якщо вона йшла врозріз з позицією представників владних структур, за що окремі з них, можливо, часом в чомусь і недолюбливали його, але всі поважали за позицію;

- відкритість і доступність для всіх, незважаючи на їхній статус: чи то студентів та їхніх батьків, чи то до професорів і доцентів, чи то до асистентів і лаборантів. Усіх уважно вислуховував і всім намагався допомогти у вирішенні їхніх проблем. В нього не було ні любимчиків, ні паяців, ні знехтуваних!;

- поєднання самодисципліни і відданості роботі (приходив на роботу за 1,5–1 год. до початку занять о 9-й ранку й виходив з нього пізніше за усіх) з жорсткою вимогливістю до інших вчасно та якісно виконувати посадові функціональні обов'язки, розпорядження тощо.

Не терпів свавілля, безладдя, браку самодисципліни, безвідповідальності, дій за принципом „та якось воно буде”;

- не уникав серйозних розмов „очі в очі” з науково-педагогічними працівниками чи студентами, котрі в чомусь провинилися. Якщо вчинок виявлявся незначним й усвідомлювався, то вона завершувалася швидко відповідним зауваженням. В іншому випадку набирала ознак „грози чи навіть цунамі”. Прикметно, що після отриманої прочуханки „винуватець”, як правило, не ображався на „шефа”, бо знав, що „взяв на горіхи” цілком заслужено. І ще дуже важливий штрих, Анатолій Олексійович ніколи не заносив тих, хто у чомусь провинився, до „чорного списку”, не дозволяв собі принижувати їх людської гідності, чи, боронь Боже, цькувати. Вся неприємність ситуації залишалася за порогом кабінету; часто траплялося так, що вже через півгодини чи годину після складної розмови він спокійно обговорював з „винуватцем” ті чи інші аспекти роботи;

- наявність стратегічного мислення; спроможність бачення перспектив розвитку факультету на кілька років наперед, яка дозволяла завжди приймати правильні ухвали;

- уміння розпізнавання здібностей осіб, а відтак підбирати кадри, що сприяло формуванню працездатного колективу;

- людяність і щирість, постійна готовність допомагати, за що усі його любили і поважали.

Тому не випадково у червні 1973 р. колектив історичного факультету одноголосно висловився за переобрання Анатолія Олексійовича своїм деканом. Як неодноразово згадував док. іст. наук, проф. Іон Винокур, саме тоді під час однієї з розмов, що точилися у колективі з приводу кандидатури на цю посаду, „дід” Леонід Коваленко пророче зронив: „бути Анатолію ректором”. І з цією вкрай короткою ремаркою всі присутні погодилися, бо вбачали у ньому, попри його молодість, напевду обдарованого керівника.

Тим часом на факультеті все помітнішими ставали позитивні результати вдало обраного деканом й завкафедрами курсу на формування творчого колективу з потужним науковим потенціалом. Створювана ними атмосфера взаємоповаги, демократизму й культу науки, почала приносини вагомні результати. Складалася міцна традиція добровільного написання кращими студентами дипломних робіт. Всі без винятку викладачі активно займалися науковими дослідженнями. І, що особливо важливо, ніхто не нав’язував їм партійно-радянської тематики, вона обиралася за власним уподобанням. А відтак з’являються серйозні наукові роботи. У 1971 р.

побачила світ монографія проф. Петра Лаптіна „Община в русской историографии последней трети XIX – начала XX вв.”. Проф. Іон Винокур 1972 р. опублікував книгу „Історія та культура черняхівських племен”. Наступного року вийшло з друку монографічне дослідження Леоніда Коваленка „Велика Французька буржуазна революція і громадсько-політичні рухи України в кінці XVIII ст.” Доц. Петро Щербина 1974 р. видав книгу „Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине”. По-суті вони започаткували відродження історичної науки у стінах педінституту.

Зрозуміло, успіхи факультету у різних ділянках наукової та навчально-виховної роботи не могли пройти мимо уваги ректорату. Не був таємницею і той факт, що вони у значній мірі стали результатом копіїв праці власне декана. Тому не випадково, коли на початку 1975 р. у зв'язку із розширенням об'ємів навчально-методичної й науково-дослідної роботи у межах ВНЗ було вирішено розділити існуючу посаду проректора по навчальній і науковій роботі на дві, та на посаду проректора з наукової роботи призначається Анатолій Олексійович. І з 26 лютого став виконувати непрості обов'язки куратора науково-дослідної роботи навчального закладу.

Отже, дякуючи зусиллям Анатолія Олексійовича, підтриманих колективом факультету, останній став найкращим в інституті й отримав потужний потенціал для розвитку, внаслідок реалізації якого через чверть століття увійшов до числа кращих у вишах України.

### **Список використаних джерел і літератури**

1. Анатолій Олексійович Копилов у житті колег і студентів // Студентський меридіан. 2007. 11 грудня. 4 с.
2. Блажевич Ю.І. З любов'ю до освіти і людей // Анатолій Олексійович Копилов. Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. С. 31-35.
3. Гавришук А.П. Івах Іван Вікторович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. І. С. 157-163.
4. Гавришук А.П. Спогади про неординарного керівника і цікаву людину // Анатолій Олексійович Копилов... С. 35-40.
5. Завальнюк О.М., Копилов А.О. Кам'янець-Подільський державний український університет // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. С. 7-40.

6. Завальнюк О.М., Копилов С.А., Рокачук В.Н. Історичний факультет // Кам'янець-Подільський державний університет... С. 204-229.
7. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Матеріали до історії Кам'янець-Подільського державного університету (1918-2003 рр.). Довідково-статистичні матеріали. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. 87 с.
8. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.). Кам'янець-Подільський: "Абетка-Нова", 2006. 631 с.
9. Завальнюк О.М. Професор А.О. Копилов: на службі освіти, науці й людям (спогади учня й колеги) // Анатолій Олексійович Копилов... С. 48-57.
10. Козак І.Й. Динамічна незмінність // Анатолій Олексійович Копилов... С. 58-63.
11. Філінок А.Г. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут (1948-1997 рр.) // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле... С. 109-156.
12. Філінок А.Г. Леонід Антонович Коваленко // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. С. 168-184.

**Valery Stepankov**

### **Dean A.O. Kopylov: development and elevation of the Faculty of History**

*The article examines the problem of elucidating the role of personality of Anatoliy Kopylov in the revival of the functioning of the Faculty of History of Kamyanets-Podilsky Pedagogical University (now a National University). The main milestones of his life prior to the occupation of the post of the dean, inherent features of the character as well as outline the origins of the appearance of this higher educational institution and its status among other higher educational institutions of the USSR. The main directions of A. Kopylov's activity aimed at creation of the creative staff, the establishment of a democratic atmosphere in it, and respect for every person are revealed. His qualities as a teacher and scientist, the main principles of the worldview are characterized. Characteristic features of the style of leadership, which contributed to the growth of the faculty and transformation into the best higher education institution are illustrated.*

**Key words:** A. Kopylov, Kamianets-Podilskiy, Historical Faculty, Pedagogical Institute, dean, style of work, staff, personality.

Одержано 19 січня 2018 року